

ความรู้ความเข้าใจเรื่องการบวชในพระพุทธศาสนาเถรวาทตามแนวคิด
ของชาวพุทธในอำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด

THE COGNITION OF THERAVADA BUDDHISM ORDINATION ACCORDING TO
BUDDHIST THOUGHTS IN CHATURAPHAKPHIMAN ROI - ET PROVINCE

พระอธิการไกรทอง อีสสระ (กาละสี)¹

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาความรู้ความเข้าใจเรื่องการบวชในพระพุทธศาสนาเถรวาทตามแนวคิดของชาวพุทธในอำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด 2) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบความรู้ความเข้าใจเรื่องการบวชในพระพุทธศาสนาเถรวาทตามแนวคิดของชาวพุทธในอำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด ที่มีเพศ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ต่อเดือน และ อาชีพ ต่างกัน และ 3) เพื่อศึกษาข้อเสนอแนะเกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจเรื่องการบวชในพระพุทธศาสนาเถรวาทตามแนวคิดของชาวพุทธในอำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด

วิทยานิพนธ์นี้ เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ชาวพุทธในอำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด ทั้งสิ้นจำนวน 400 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบมาตราส่วนประมาณค่าห้าระดับ จำนวน 30 ข้อ มีค่าอำนาจจำแนก ระหว่าง 2.-35 - 5.50 และมีค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับเท่ากับ 0.971 สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล เป็นแบบสอบถามการแจกแจงความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย () ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) t-test F-test (One-way ANOVA) และเปรียบเทียบรายคู่ด้วยวิธีของ Scheffe

ผลการวิจัย พบว่า ความรู้ความเข้าใจเรื่องการบวชในพระพุทธศาสนาเถรวาทตามแนวคิดของชาวพุทธในอำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด โดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน โดยเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ ด้านประโยชน์แก่ศาสนา ด้านประโยชน์ที่จะพึงได้แก่ผู้อื่น และด้านประโยชน์แก่ตนเอง

การเปรียบเทียบความรู้ความเข้าใจเรื่องการบวชในพระพุทธศาสนาเถรวาทตามแนวคิดของชาวพุทธในอำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า ความรู้ความเข้าใจเรื่องการบวชในพระพุทธศาสนาเถรวาทตามแนวคิดของชาวพุทธในอำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด ที่มีเพศ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ต่อเดือน และอาชีพ ต่างกัน โดยรวมไม่แตกต่างกัน

ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจเรื่องการบวชในพระพุทธศาสนาเถรวาทตามแนวคิดของชาวพุทธในอำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า การรู้จักฝึกตนให้มีความอดทน เนื่องจากต้องปฏิบัติตนตามวินัยและตามหลักการปกครองสงฆ์ จำเป็นต้องมีผู้ให้การปกครองดูแลพระบวชใหม่ โดยให้พระที่ประพฤติดีแล้วดูแลปกครองอบรมพระบวชใหม่เป็นกลุ่ม ๆ จะช่วยส่งเสริมด้านพระวินัยและการศึกษา

¹ นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ของสงฆ์ให้ดีขึ้น ทำให้เกิดการพัฒนาสงฆ์ พัฒนาวัด พัฒนabatบาทหน้าที่ของสงฆ์จนเกิดประโยชน์ต่อประชาชนและประเทศชาติอย่างแท้จริง

ABSTRACT

Objectives of this thesis were aimed: 1) undertake the study on Buddhists' cognition of Theravada Buddhism ordination in Chaturaphak Phiman district of Roi Et province, 2) to compare their cognition of Theravada Buddhism ordination in the preceding district, resting on variables of their genders, educational levels and monthly incomes, and (3) study their suggestions for their recognition of Theravada Buddhist ordination in the district.

The sampling group comprised Buddhists in the aforesaid district, numbering 400 individuals. The research instrument was five rating scale questionnaires containing thirty questions, with the power of discrimination between 2.35 and 5.50, and the reliability of the whole questions at 0.96. The statistics utilized for data analyses encompassed frequency, mean, standard deviation, t-test and F-test (One-way ANOVA), comparing differences of a single pair by means of Scheffe's method.

Outcomes of the research summarized the following main findings: 1) Buddhists' cognition of Theravada Buddhism ordination in Chaturaphak Phiman district of Roi Et province was rated at the 'much' scale. Considering a single aspect in descending orders of means, they included: 1) religious usefulness, 2) usefulness to be gained by others and 3) usefulness to be earned by their own. 2) The comparative results indicated that their cognition of Theravada Buddhism ordination in the above district showed no significant differences in the overall aspect. 3) Problems and suggestions for their recognition of Theravada Buddhist ordination in the district were that senior monks should know how to train the fresh ones to have patience as they had to follow Buddhist monastic codes of conduct and administrative rules. As a result, it was vital to have an well trained monk take care of and govern the fresh monks in groups. In doing so, it would help boost their monastic codes of conduct and bolster their education. Eventually, it culminated in developing their human resources, the monastery, roles and duties such that they were really useful to people and the nation.

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาได้เกิดขึ้นในดินแดนชมพูทวีป พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้และเปิดเผยสังฆธรรมที่พระองค์ทรงค้นพบให้แก่สัตว์โลกทั้งหลายให้รู้ตามพระองค์ เมื่อพระองค์ทรงแสดงพระปฐมเทศนาให้แก่ ปัญจวัคคีย์ เป็นครั้งแรก และมีผู้รู้ตามสิ่งที่พระองค์ทรงค้นพบ โดยมีท่านอัญญาโกณฑัญญะเป็นสาวกคนแรกที่ได้รู้ตาม

พระพุทธเจ้า เมื่อได้ดวงตาเห็นธรรมแล้วได้แสดงความประสงค์ของตนเองเพื่อขอบวช ซึ่งทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า การอุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าได้ทรงอนุญาตตามความประสงค์นั้น การอุปสมบทของท่านโกณฑัญญะจึงนับว่าเป็นการอุปสมบทอย่างเป็นทางการครั้งแรกในประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนา และก็ได้มีพิธีรีตองอะไรมาบ้าง เป็นเพียงการกล่าวเพื่อเชื้อเชิญให้ผู้ที่หวังจะเจริญรอยตามพระองค์ให้เข้ามาอุปสมบท โดยมีใจความโดยย่อว่า “เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด” (วิ. มหาวรรค เล่ม 4, หน้า 16) ถ้าเป็นพระอรหันต์จะไม่มีคำว่าทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด เพราะที่ท่านสิ้นเชื้อแห่งการเกิดแล้ว บรรลุสังขารแล้ว

เมื่ออัญญาโกณฑัญญะได้อุปสมบทแล้วก็มีผู้อุปสมบทตามจำนวนมาก ซึ่งพระองค์ก็ทรงอนุญาตโดยไม่ได้บังคับ เป็นการอุปสมบทด้วยความสมัครใจ ผู้อุปสมบทก็มีเป้าหมายที่ชัดเจนคือ มุ่งที่จะทำที่สุดแห่งทุกข์ เพื่อเข้าสู่ความหลุดพ้น (พุทธทาสภิกขุ, 2543, หน้า 85) จึงเป็นการอุปสมบทที่บริสุทธิ์ ต่อมาเมื่อมีคนเข้ามาอุปสมบทมากขึ้น และพระพุทธศาสนาได้แผ่ขยายไปอย่างกว้างขวาง พระองค์ก็ทรงมอบให้พระสงฆ์ที่มีวัตรปฏิบัติดีงามสามารถเป็นพระอุปัชฌาย์แทนพระองค์ได้ แต่เป้าหมายของการอุปสมบทก็ยังอยู่ที่การปฏิบัติพัฒนาจิตเพื่อยกระดับให้พ้นจากกิเลสตัณหา เข้าสู่พระนิพพาน เป็นการขัดเกลาจิตใจให้บริสุทธิ์ (สุนทรียา สุนทรวิภาค, 2529, หน้า 40) การอุปสมบทได้สะท้อนให้เห็นถึงสภาพสังคมด้านความเป็นอยู่ ค่านิยมแบบแผนทางวัฒนธรรมและชีวิตของสังคมในสมัยพุทธกาล ซึ่งจุดมุ่งหมายที่เป็นมูลเหตุจูงใจในการอุปสมบทคือการแสวงหาความหลุดพ้น หรือเพื่อให้บรรลุสัจภาวะอันสูงสุด คือนิพพานที่เป็นเช่นนี้เพราะว่า สมัยพุทธกาล เป็นยุคของปรัชญาที่เน้นเกี่ยวกับความคิดในการแสวงหาความหลุดพ้น ต่อมาการอุปสมบทในพระพุทธศาสนา ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงอนุญาตมี 3 วิธีด้วยกัน คือ การอุปสมบทด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา, การอุปสมบทแบบไตรสรณคมน์, และการอุปสมบทแบบญัตติจตุตถ กรรมวาจา หลังจากพระพุทธเจ้าได้ปรินิพพานแล้ว พระสงฆ์บางกลุ่มได้มีแนวคิดที่แตกแยกออกไปจนกลายเป็นหลายนิกาย หลายความเชื่อ มีเพียงนิกายเถรวาทเท่านั้นที่ยังรักษาหลักการเดิมของพระพุทธศาสนาเอาไว้ทุกประการจนถึงปัจจุบัน

ปัจจุบันนี้ ถึงแม้ว่าการอุปสมบทแบบพุทธศาสนาเถรวาทจะยังคงปฏิบัติตามพุทธบัญญัติก็ตาม แต่เป้าหมายของการอุปสมบทได้เปลี่ยนไป เพราะว่าได้รับอิทธิพลจากสังคม และอุดมคติของการอุปสมบทของกัลปบุตรในปัจจุบันได้เปลี่ยนไป เมื่อเทียบกับอดีต บางคนอุปสมบทเพื่อแก้บนหลังจากที่ไปบนบานกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเองเชื่อถือแล้วได้สมความปรารถนา บางคนอุปสมบทเพื่อหนีความผิดจากคดีโลก หรือเพื่อแสวงหาลาภสักการะและอำนาจ เป็นต้น

นอกจากนี้ สังคมชาวพุทธในอำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด ยังมีคติความเชื่อเรื่องการครองเรือนว่า ผู้ชายที่ยังไม่ได้บวช ยังไม่เหมาะสมที่จะแต่งงานมีครอบครัว จึงเกิดประเพณีที่เรียกว่า บวชก่อนเปียด เป็นการสร้างเป้าหมายการอุปสมบทขึ้นมาใหม่ เพราะส่วนมากชายไทยก็อุปสมบทเพื่อทำตามประเพณี เพื่อจะได้มีครอบครัว เป็นต้น จึงเป็นการเปลี่ยนวัตถุประสงค์เดิมของพระพุทธศาสนา ค่านิยมเกี่ยวกับการอุปสมบทจึงเปลี่ยนไป คนที่อุปสมบทเข้ามาจึงไม่ค่อยปฏิบัติตามพระธรรมวินัย และประพฤติตัวเป็นที่เสื่อมเสียแก่พระศาสนา ดังปรากฏตามสื่อแทบไม่เว้นแต่ละวัน และนับวันการอุปสมบทจะมีเป้าหมายเปลี่ยนไปจากเดิม แม้ว่ารูปแบบการอุปสมบทยังคงสภาพเดิมไว้ก็ตาม แต่เป้าหมายได้ถูกทดแทนด้วยผลประโยชน์

และความประพฤติไม่เหมาะสม (สุนทรียา สุนทรวิภาค, 2529, หน้า 40) พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวไว้ว่า การบวชคือการหนีสังสาร หมายความว่า การอุปสมบทไม่ใช่เพื่อแสวงหาผลประโยชน์ แต่เป็นไปเพื่อที่จะออกจากวิภวสังสาร หากมองตามสภาพการณ์ของพุทธศาสนาทุกวันนี้ ก็พอจะทราบได้ว่า พฤติกรรมของพระสงฆ์ที่อุปสมบทเข้ามาได้เปลี่ยนเป้าหมายไปจากเดิมที่เป็นแบบเรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อ ไม่มีการประกอบพิธีบายศรีสู่ขวัญ และไม่มิมหรสพมาสมโภชอย่างปัจจุบัน ถ้าหากปล่อยให้พิธีการอุปสมบทเป็นอย่างนี้ต่อไป จะมีผลกระทบต่อพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เพราะคนที่เข้ามาอุปสมบทไม่ใช่เพื่อที่จะพ้นทุกข์เหมือนในอดีต จึงเป็นปัญหาที่ต้องการทราบว่า ถ้านำวิธีการอุปสมบทของคนในอดีตกับปัจจุบันมาเปรียบเทียบกัน แล้วหาจุดต่างที่ทำให้พฤติกรรมของการอุปสมบทเปลี่ยนไปจากเดิมคืออะไร เพื่อให้ชาวพุทธได้รู้แล้วเข้าใจว่าแท้จริงแล้วการอุปสมบทมีจุดประสงค์เพื่ออะไร และจะทำอย่างไรบ้าง จึงจะสามารถบรรลุจุดประสงค์นั้นได้เพื่อที่จะสามารถปฏิบัติตัวได้ถูกต้องตามพระธรรมวินัย

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความประสงค์ที่จะศึกษาปัญหาการบวชในพระพุทธศาสนาเถรวาทในสังคมไทยปัจจุบันตามแนวคิดของประชาชนในอำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด ได้เข้าใจปัญหาของการบวชรวมทั้งและสาเหตุการประพฤติผิดวัตถุประสงค์ของการบวชในพระพุทธศาสนาเถรวาทในสังคมไทยปัจจุบันที่ปรากฏตามสื่อมวลชนต่าง ๆ ของสังคมไทย และปัญหาการบวชในพระพุทธศาสนาเถรวาทในสังคมไทยปัจจุบันตามแนวคิดของประชาชนในอำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด เพื่อที่จะทำให้พุทธศาสนิกชนชาวอำเภอจตุรพักตรพิมานได้มองเห็นถึงคุณประโยชน์ของการบวชในสังคมไทยมากยิ่งขึ้น จึงศึกษาวิเคราะห์เรื่องนี้อย่างเป็นทางการเพื่อหาแนวทางปฏิบัติที่จะลดความมัวหมอง และเรียกศรัทธาในการบวชตามหลักพระพุทธศาสนาที่ถูกต้องกลับคืนมาสู่สังคมชาวไทย ในอันที่จะช่วยส่งเสริมบทบาทและสถานะการบวชให้พัฒนาไปในทางที่เหมาะสมต่อสภาวการณ์ในปัจจุบัน

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาความรู้ความเข้าใจเรื่องการบวชในพระพุทธศาสนาเถรวาทตามแนวคิดของชาวพุทธในอำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด

2.2 เพื่อศึกษาเปรียบเทียบความรู้ความเข้าใจเรื่องการบวชในพระพุทธศาสนาเถรวาทตามแนวคิดของชาวพุทธในอำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด ที่มีเพศ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ต่อเดือน และอาชีพ ต่างกัน

2.3 เพื่อศึกษาข้อเสนอแนะเกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจเรื่องการบวชในพระพุทธศาสนาเถรวาทตามแนวคิดของชาวพุทธในอำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด

3. สมมติฐานของการวิจัย

3.1 ชาวพุทธในอำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด ที่มีเพศต่างกัน มีความรู้ความเข้าใจเรื่องการบวชในพระพุทธศาสนาเถรวาท แตกต่างกัน

3.2 ชาวพุทธในอำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด ที่มีอายุ ต่างกัน มีความรู้ความเข้าใจเรื่องการบวชในพระพุทธศาสนาเถรวาท แตกต่างกัน

3.3 ชาวพุทธในอำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด ที่มีระดับการศึกษา ต่างกัน มีความรู้ความเข้าใจเรื่องการบวชในพระพุทธศาสนาเถรวาท แตกต่างกัน

3.4 ชาวพุทธในอำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด ที่มีรายได้ต่อเดือน ต่างกัน มีความรู้ความเข้าใจเรื่องการบวชในพระพุทธศาสนาเถรวาท แตกต่างกัน

3.5 ชาวพุทธในอำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด ที่มี อาชีพ ต่างกัน มีความรู้ความเข้าใจเรื่องการบวชในพระพุทธศาสนาเถรวาท แตกต่างกัน

4. ขอบเขตของการวิจัย

4.1 ขอบเขตด้านประชากร

ได้แก่ ประชาชนในเขตอำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด จำนวน 499, 670 คน (ข้อมูล ณ วันที่ 12 มีนาคม 2557)

4.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา

ได้แก่ ความรู้ความเข้าใจเรื่องการบวชในพระพุทธศาสนาเถรวาทตามแนวคิดของชาวพุทธในอำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัด ร้อยเอ็ด 3 ด้าน คือ

1. ด้านประโยชน์แก่ตนเอง
2. ด้านประโยชน์ที่จะพึงได้แก่ผู้อื่น
3. ด้านประโยชน์แก่ศาสนา

เหตุผลที่ผู้วิจัยเลือกศึกษา 3 ประเด็นนี้ เพราะเป็นเนื้อหาที่อยู่ในความสนใจของพุทธบริษัท และเป็นเนื้อหาที่ยังมีความเข้าใจคลาดเคลื่อนในเรื่องการบวช

4.3 ขอบเขตด้านพื้นที่

ได้แก่ อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด จำนวน 12 ตำบล

5. ข้อยกจำกัดของการวิจัย

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ หลังจากผู้วิจัยได้ศึกษาตั้งแต่ต้นจนจบแล้ว พบว่า การบำรุงบิดามารดาตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสอุปมาว่า ถ้าบุตรธิดาจะพึงวางมารดาบิดาไว้บนบ่าทั้งสองของตน ประคับประคองท่านอยู่บนบ่า นั้น ป้อนข้าวป้อนน้ำและให้ท่านถ่ายอุจจาระปัสสาวะบนบ่า นั้นเสร็จ แม้บุตรธิดาจะมีอายุถึง 100 ปี และปรนนิบัติท่านไปจนตลอดชีวิต ก็ยังนับว่าตอบแทนพระคุณท่านไม่หมด ดังนั้นการบำรุงบิดามารดาตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทของประชาชนในอำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด คือ การดูแล เลี้ยงดู รับใช้ ปรนนิบัติและนอบน้อมต่อมารดาบิดา ซึ่งสามารถปฏิบัติได้ 2 แนวทาง คือ การบำรุงมารดาบิดาทางกายและการบำรุงมารดาบิดาทางใจ

6. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยการเก็บข้อมูลด้วยแบบสัมภาษณ์เชิงลึกมีขั้นตอนการศึกษาดังนี้คือ

1. ชั้นสำรวจข้อมูล

- 1.1 ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องศึกษาวิธีการบำรุงบิดามารดาตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท
- 1.2 สืบหาเอกสาร งานวิจัยที่มีผู้รู้เขียนและศึกษาเกี่ยวกับเรื่องศึกษาวิธีการบำรุงบิดามารดาตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทของประชาชนในอำเภोजตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด
- 1.3 กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ในการวิจัยครั้งนี้ได้แก่ ประชาชนในอำเภोजตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก

3. การสร้างและการหาคุณภาพเครื่องมือ 1) ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสาร ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามชื่อ วัตถุประสงค์และกรอบแนวคิดในการวิจัยเกี่ยวกับบทบาทวิธีการบำรุงบิดามารดาตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทของประชาชนในอำเภोजตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการสร้างแบบสัมภาษณ์ 2) ข้อมูลที่ได้มาจากขั้นตอนที่ 1 มาเป็นประเด็นคำถามแบบสัมภาษณ์ แล้วนำเสนออาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อพิจารณาและให้ข้อเสนอแนะ 3) ปรับปรุงแบบสัมภาษณ์ตามข้อเสนอแนะของอาจารย์ที่ปรึกษา 4) นำแบบสัมภาษณ์ที่ปรับปรุงแล้วไปให้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 ท่านพิจารณาความเหมาะสมและความถูกต้องของเนื้อหา ภาษา และความสอดคล้องเกี่ยวกับประเด็นคำถาม 5) ปรับปรุงแก้ไขแบบสัมภาษณ์ตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญแล้วนำไปเสนออาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อขอความเห็นชอบก่อนนำไปเก็บข้อมูล

3. ชั้นรวบรวมข้อมูล 1) รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง พุทธศักราช 2525 เกี่ยวกับเรื่องศึกษาวิธีการบำรุงบิดามารดาตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท 2) รวบรวมเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) จากอรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์ วิเสสต่าง ๆ ตำรา หนังสือ บทความ วารสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้องอันเป็นผลงานการค้นคว้าของท่านผู้รู้ในพุทธปรัชญาเถรวาท 3) นำหนังสือจากศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ถึง ท่านนายอำเภोजตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด เพื่อขออนุญาต เก็บรวบรวมข้อมูล 4) รวบรวมข้อมูลภาคสนาม (Field Research) ผู้ศึกษาวิจัยได้ดำเนินโดยวิธีการ สร้างความสัมพันธ์กับผู้ให้ข้อมูลหลัก และกลุ่มเป้าหมาย พบปะพูดคุยเพื่อสร้างความคุ้นเคย

4. ชั้นวิเคราะห์ข้อมูล 1) นำข้อมูลเกี่ยวกับความหมาย ความสำคัญ ลักษณะ และประโยชน์ของเรื่องศึกษาวิธีการบำรุงบิดามารดาตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทของประชาชนในอำเภोजตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด มาศึกษาวิเคราะห์ตามจุดประสงค์ที่ตั้งไว้ 2) ศึกษาวิเคราะห์ประเด็นต่าง ๆ ตามจุดประสงค์ที่ตั้งไว้เกี่ยวกับประโยชน์ของเรื่องวิธีการบำรุงบิดามารดาตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทของประชาชนในอำเภोजตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด

5. ชั้นนำเสนอข้อมูล ผู้วิจัยนำเสนอผลการศึกษาวิจัยในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์รวบรวมข้อมูลภาคสนาม Field Research) เช่น การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) แล้วนำมารวบรวมเป็นข้อมูล

7. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

- 7.1 ทำให้ทราบวิธีการบำรุงบิดามารดาตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท
- 7.2 ทำให้ทราบวิธีการบำรุงบิดามารดาตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทของประชาชนในอำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด
- 7.3 ทำให้ทราบการวิเคราะห์วิธีการบำรุงบิดามารดาตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทของประชาชนในอำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด
- 7.4 นำผลจากการวิจัยไปเป็นข้อมูลสารสนเทศในการวิจัย และเผยแพร่หลักคำสอนเกี่ยวกับวิธีการบำรุงบิดามารดาตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทของประชาชนในอำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด

8. คำนิยามศัพท์เฉพาะ

การบำรุงบิดามารดา หมายถึง การทำอุปัชฌาย์บิดามารดาซึ่งสามารถกระทำได้ 2 ทาง คือ

- 1) การบำรุงทางกาย หมายถึง การมอบให้ซึ่งปัจจัย 4 ดูแลบำรุงเลี้ยงสุขภาพกาย
- 2) การบำรุงทางใจ หมายถึง การดูแลจิตใจให้มีความโสมนัสอยู่เสมอ ไม่กระทำความหม่นหมองให้ปรากฏในจิตใจ

พระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง หลักธรรมคำสอนที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา นิกายเถรวาท ซึ่งประกอบด้วยพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ซึ่งถือตามคติที่พระอรหันต์ พุทธสาวกได้วางหลักพระธรรมวินัยเป็นแบบแผนไว้เมื่อครั้งปฐมสังคายนา สืบทอดกันมาจนแพร่หลายในประเทศไทย

9. สรุปผลการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง ศึกษาวิธีการบำรุงบิดามารดาตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทของประชาชนในอำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า บุตรธิดาที่รู้จักบำรุงบิดามารดา ย่อมเป็นอภิชาตบุตรโดยแท้ ย่อมได้รับอานิสงส์ คือ คุณค่าแต่สิ่งที่ดีๆ สำหรับชีวิตของตนเอง บุตรธิดาที่ดีกตัญญูรู้คุณ เป็นบุคคลตัวอย่างแก่คนอื่นได้ บุตรธิดาบางคน อาจจะนำพาบุพการีผู้ขาดศรัทธาให้มีศรัทธา ผู้ขาดศีลให้มีศีล ผู้ขาดจาคะให้รู้จักบริจาคและผู้ขาดปัญญา ให้มีสติปัญญา รู้จัก บำปบุญ คุณ โทษ และรู้จักคุณค่าของความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ อานิสงส์ของการบำรุงบิดามารดา มี ดังนี้ คือ ทำให้มีความอดทน ทำให้เป็นคนมีสติรอบคอบ ทำให้เป็นคนมีเหตุผลทำให้พ้นทุกข์ ทำให้พ้นภัยได้ ทำให้ได้ลาภโดยง่าย ทำให้แคล้วคลาดภัยในยามคับขัน ทำให้เทวดาลงมาพิทักษ์รักษา ทำให้ได้รับการยกย่องสรรเสริญ ทำให้มีความเจริญก้าวหน้า ถ้ามีลูกก็จะได้ลูกที่ดี ทำให้มีความสุข ทำให้เป็นตัวอย่างอันดีแก่อนุชนรุ่นหลัง

ฉะนั้น เพื่อที่จะทำให้เกิดความเข้าใจมากยิ่งขึ้นสำหรับผู้สนใจศึกษา ผู้วิจัยจะนำผลที่ได้จากการวิเคราะห์มาสรุปแสดงให้ทราบ พร้อมทั้งข้อเสนอแนะบางประการอันจะเป็นประโยชน์ต่อการค้นคว้าและวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

9.1 สรุปวิธีการบำรุงบิดามารดาตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

ผู้วิจัย พบว่า วิธีการบำรุงบิดามารดาตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท ประกอบด้วยรายละเอียด ดังนี้

การบำรุงบิดามารดาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญ บุคคลที่
การบำรุงบิดามารดา เป็นบุคคลที่หาได้ยาก รวมทั้งผู้ที่มีความกตัญญูตเวทีต่อบิดามารดา ในทิศเบื้องหน้า
คือ ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ ช่วยทำกิจธุระการงานของท่าน ดำรงวงศ์ตระกูล ประพฤติตนให้
เหมาะสมกับความเป็นทายาท เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศให้ท่าน ดังนั้น บุตรจะต้องเลี้ยงดูบิดามารดา
ให้เป็นอย่างดีทั้งทางกายและทางจิตใจ ให้ท่านมีความเป็นอยู่ที่ดี มีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่สมบูรณ์
ผู้ที่เลี้ยงดูบิดามารดา ย่อมได้รับการยกย่องว่าเป็นบัณฑิต เป็นสัตบุรุษ ผู้ที่เลี้ยงบิดามารดา ย่อมได้รับอานิสงส์
ตอบแทนให้มีความสุข ทั้งโลกนี้และโลกหน้า ประมวลได้ดังนี้ คือ การบำรุงบิดามารดา มีลักษณะคือ
การปรนนิบัติเลี้ยงดูด้วยปัจจัย 4 การยอมเสียสละชีวิตของตนเพื่อปกป้องชีวิตมารดาบิดา และการให้มารดา
บิดาดังอยู่ในธรรม เสียสละ แม้ว่าเราจะตอบแทนพระคุณท่านถึงเพียงนี้แล้ว ก็ยังนับว่าเล็กน้อยมาก
เมื่อเทียบกับพระคุณอันยิ่งใหญ่ที่ท่านมีต่อเรา ผู้ที่มีความกตัญญูตเวทีต้องการจะสนองพระคุณท่านให้ได้
ทั้งหมด พึงกระทำดังนี้ ถ้าท่านยังไม่มีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ก็พยายามชักนำให้ท่านตั้งอยู่ในศรัทธาให้
ได้ ถ้าท่านยังไม่ถึงพร้อมด้วยการให้ทาน ก็พยายามชักนำให้ท่านยินดีในการบริจาคทานให้ได้ ถ้าท่านยังไม่มี
ศีล ก็พยายามชักนำให้ท่านรักษาศีลให้ได้ ถ้าท่านยังไม่ทำสมาธิภาวนา ก็พยายามชักนำให้ท่านทำสมาธิ
ภาวนาให้ได้ เพราะว่าการตั้งอยู่ในศรัทธา การให้ทาน การรักษาศีล การทำสมาธิภาวนา เป็นประโยชน์
โดยตรง และเป็นประโยชน์อันยิ่งใหญ่แก่ตัวบิดามารดาผู้ประพฤติปฏิบัติเอง ทั้งในภพนี้ ภพหน้า

9.2 สรุปการบำรุงบิดามารดาตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทของประชาชนในอำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด

บุตรธิดากระทำตนเป็นคนดีมีคุณธรรมต่อมารดาบิดา โดยเริ่มจากคุณธรรมในเบื้องต้น คือ
การบำรุงเลี้ยงดูมารดาบิดาทางร่างกายและสูงขึ้นเป็นการบำรุงมารดาบิดาทางด้านของจิตใจ การรู้จักบทบาท
และหน้าที่อันดีงามและถูกต้องต่อกันในครอบครัวตามแนวทางแห่งพระพุทธศาสนา และความประพฤติของ
ประชาชนในอำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด กระทำตนเป็นคนดีหรือไม่มากนักน้อยเพียงใด หากทุกคน
มีความศรัทธาเชื่อมั่นในคุณของพระรัตนตรัย ตั้งมั่นอยู่ในศีล มีจิตเอื้ออาทรต่อผู้อื่น และเป็นผู้มีปัญญาเป็น
สัมมาทิฐิ สังคมและประเทศชาตินั้นย่อมเจริญ และยังผลแห่งสันติสุขให้บังเกิดขึ้นแก่โลก

9.3 วิธีการบำรุงบิดามารดาตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทของประชาชนในอำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด

จากการวิจัย พบว่า วิธีการบำรุงบิดามารดา คือ วิธีชีวิตของลูก หน้าที่ของลูก เมื่อรู้ว่าท่านมี
คุณหรือมีอุปการะต้องตอบแทนท่าน เพราะพ่อแม่เป็นผู้ให้ชีวิตแก่ลูก หรือ มองให้ลึกลงไปอีกก็เห็นได้ว่าลูก
คือวิญญูณของพ่อแม่ พ่อแม่เป็นผู้ได้ทำหน้าที่ของความเป็นพ่อแม่มาแล้วอย่างสมบูรณ์ ท่านจึงได้ชื่อ
ปุพพการี ส่วนบุตรธิดาหรือลูกๆ ต้องทำหน้าที่ของตน คือความเป็นลูกให้สมบูรณ์ ท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยง
ท่านตอบ ช่วยทำกิจธุระการงานของท่าน ดำรงวงศ์ตระกูล ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท
จึงจะได้ชื่อว่า กตัญญูตเวที ความจริงเรื่องนี้ถือว่าเป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมของสังคมมนุษย์ เป็นวัฒนธรรมใน
เชิงสังคมที่คนในสังคมจะต้องทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ จึงจะมีชีวิตรอดในสังคม และเมื่อท่านล่วงลับไป
แล้วทำบุญอุทิศให้ท่าน

10. องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัย

ผู้วิจัยได้ศึกษาการบำรุงหรือการตอบแทนคุณมารดาบิดานี้ นอกจากแบ่งออกเป็นกรบำรุงทางกาย และการบำรุงทางใจ โดยแบ่งแบ่งเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1) การบำรุงที่เป็นโลกียะ คือ การตอบแทนท่าน 5 อย่าง ตามหลักการในทศ 6 กล่าวคือ

2) การบำรุงที่จัดเป็นโลกุตตระ เช่น การทำให้มีศรัทธา เหตุที่พระพุทธเจ้าแบ่งไว้แบบนี้ อาจถือตามประเภทของบุตรก็ได้ เพราะพระพุทธเจ้าได้แบ่งบุตรไว้เป็น 3 ประเภท คือ

บุตรทุกประเภทอาจตอบแทนพระคุณมารดาบิดาแบบโลกียะได้ แต่อภิชาติบุตรเท่านั้นที่สามารถตอบแทนมารดาบิดาแบบโลกุตตระได้ เพราะมีศรัทธาและศีลยิ่งกว่ามารดาบิดา เช่น พระสารีบุตร เป็นต้น แต่บุตรที่มีศรัทธาและศีลมากกว่ามารดาบิดา ก็เชื่อว่าจะสามารถชักนำให้มารดาบิดามีศรัทธาอย่างตนได้ เหมือนพระสารีบุตรทุกคนไป แต่ก็อาจตอบแทนท่านตามหลักการในทศ 6 ก็ได้ถือว่าได้ตอบแทนท่านตามกำลังความสามารถของตน

11. ข้อเสนอแนะ

11.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

หลังจากที่ได้ศึกษาวิเคราะห์ในประเด็นดังกล่าวข้างต้นแล้ว ผู้วิจัยได้ค้นพบประเด็นหลายอย่างที่ควรนำมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ ดังนี้

สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนาที่ควรจะให้ความรู้ทางพระพุทธศาสนา เพื่อช่วยกระตุ้นเตือน และปลูกฝังคุณธรรมโดยเฉพาะความกตัญญูกตเวทิตะให้เกิดขึ้นกับประชาชนทุกคนโดยผ่านขบวนการปลูกฝังและกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การอบรมคุณธรรม การปฏิบัติธรรม ตลอดทั้งกิจกรรมวันแม่ วันพ่อ รวมถึงการเข้าวัดทำบุญ ตักบาตร ไหว้พระ สวดมนต์ นั่งสมาธิภาวนา เป็นต้น เพราะความกตัญญูกตเวทิตะนั้นเป็นความเชื่อที่มีมาควบคู่กับสังคมไทยจนเป็นวัฒนธรรมอันดีงามของชาวพุทธ ซึ่งมีการอบรมสั่งสอนและถ่ายทอดกันมาเป็นระยะเวลาอย่างยาวนาน โดยเฉพาะบิดามารดาได้รับยกย่องว่าเป็นพรหมของบุตร เป็นบูรพเทพ บูรพาจารย์และอาหุไนยบุคคล หรือพระอรหันต์ของบุตรธิดา ซึ่งมีวิธีการแสดงความกตัญญูกตเวทิตะของลูกที่มีต่อบิดามารดา จะต้องตอบแทนพระคุณท่าน สามารถกระทำได้โดยท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบ ช่วยทำการงานของท่าน ดำรงวงศ์ตระกูล ประพฤติตนให้เหมาะสมแก่การรับทรัพย์มรดก ทำบุญอุทิศให้ท่านเมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว เพราะการบำรุงบิดามารดานั้นจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่ทุกคนจะต้องกระทำทันทีที่มีโอกาสในปัจจุบันโดยไม่ต้องรอโอกาสมาถึง ต้องรีบทำทันที ดังนี้ 1) ด้านการเลี้ยงดูมารดาบิดา คือ การนอบน้อมด้วยกาย แสดงความเคารพด้วยวาจา ฝึกรักษาพยาบาลในเวลาไม่สบาย ทำการงานช่วยเหลือบิดามารดา การดำรงวงศ์ตระกูล ประพฤติตนให้สมควรที่จะรับทรัพย์มรดก 2) ด้านการช่วยทำการงานของท่าน คือ เตรียมอาหารให้มารดาบิดารับประทาน กวาดบ้านถูบ้านให้มารดาบิดาดูแลทำความสะอาดห้องนอนของมารดาบิดา และจัดอาหารให้มารดาบิดาเมื่อท่านเจ็บป่วย 3) ด้านการทำบุญอุทิศให้มารดาบิดาเมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว คือ มั่นทำบุญตักบาตรถึงบิดา หรือมารดา ที่ล่วงลับไปแล้ว มั่นถวายสังฆทาน เข้าวัดฟังธรรม แม่เมตตาแก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วด้วยใจบริสุทธิ์ 4) ด้านการประพฤติตนให้สมควรได้รับมรดก คือ มีความกตัญญูกตเวทิตะต่อบิดามารดาโดยการเลี้ยงดูบิดามารดาเป็นการตอบแทน เลี้ยงดูพ่อแม่ยามแก่เฒ่า อย่าปล่อย

ให้ท่านอดรนทนใจในวัยชรา ช่วยทำกิจการงานของท่าน ไม่นิ่งดูตายเป็นคนไร้น้ำใจเข้าไปช่วยแบ่งเบาภาระหน้าที่ ดำรงวงศ์ตระกูลไม่ทำตระกูลให้เสื่อมและเสียหาย 5) ด้านการดำรงวงศ์ตระกูล คือ ทุกคนที่ดีควรจะเป็นผู้มีความกตัญญูกตเวที มีคุณธรรม จริยธรรม จะต้องมึธรรมะในการดำเนินชีวิต เช่น การเสียสละ การมีระเบียบวินัยและรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเอง

11.2 ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัย

จากการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัย ได้ค้นพบประสบแนวทางการศึกษาหลายอย่าง ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งในการศึกษาครั้งต่อไป ผู้วิจัยขอเสนอแนะต่อไปนี้

- 1) ศึกษาผลกระทบที่บุตรธิดาได้รับจากการไม่บำรุงบิดามารดาของประชาชนในอำเภอ จตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด
- 2) ศึกษาคุณ (อาบิสงส์) ที่บุตรธิดาพึงได้รับจากการเอาใจใส่บำรุงดูแลบิดามารดาของประชาชนในอำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด
- 3) ศึกษาปัญหาที่เกิดจากการที่บุตรธิดาไม่บำรุงบิดามารดาในปัจจุบัน ที่ส่งผลกระทบต่อ การที่ผู้สูงอายุถูกทอดทิ้งของประชาชน ในอำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด

12. บรรณานุกรม

เอกสารปฐมภูมิ

การศาสนา, กรม. กระทรวงศึกษาธิการ. (2525). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวงพุทธศักราช 2525. เล่มที่ 4, 9, 10, 12, 13, 16, 20, 21, 25, 26, และ 36. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา.

เอกสารทุติยภูมิ

1. หนังสือทั่วไป.

กรมการศาสนา. (2537). **พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม 1**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา. คณะกรรมการ แผนกตำรากรมการศาสนาวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2549). มังคลัตถที่ปณีแปล เล่ม 2. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย.

คุณ โทจันทร์. (2545). **พุทธศาสนากับสังคมและวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์.

ชมรมผู้รักบุญ. (2551). **คำสอนหลวงปู่สุโลกปัจจุบันพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร)**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เอส.เอ็ม.เคพรินตั้ง.

ณรงค์ โชควัฒนา. (2534). **อนุสรณ์ในงานพระราชทานดินฝังศพนายเทียม โชควัฒนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ประสานศิลป์.

นวลลออ วรชีนา. (2550). **ผลของโปรแกรมพัฒนาการแสดงความกตัญญูกตเวทีของเด็กไทย**. วิทยานิพนธ์ **ครุศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ปริญญา นันทภิกขุ.(2536). **แม่ที่แท้คือพระธรรม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา.

_____. (2538). **กตัญญูกตเวทีเป็นเครื่องหมายของคนดี**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา. ที่ระลึกเนื่อง ในวโรกาสที่ท่านเจ้าคุณพระธรรมโกศาจารย์ (หลวงปู่ปัญญา นันทภิกขุ) เจริญชนมาอายุปีที่ 82.

- ปัญญาชนทภิกขุ. (2536). **กตัญญูทเวทีเป็นเครื่องหมายของคนดี.กรุงเทพมหานคร** : ธรรมสภา.
- ปิ่น มุกกันต์. (2535). **มงคลชีวิตภาค 3**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ประเวศ วะสี. (2541). **วิสัยทัศน์ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา.
- พระเทพปริยัติโมลี (ทองดี สุรเตโช). (2538). **หน้าที่ของคน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง.
- พระเทพวรคุณ (สมาน สุขเมธ). (2544). **บทเรียนจากชีวิตจริง**. ขอนแก่น: ขอนแก่นการพิมพ์.
- พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ). (2545). **เราเป็นใคร เป็นอะไร**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร : พรศิริการพิมพ์.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2541). **พระในบ้าน**. กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองสารันการพิมพ์.
- พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ ป.ธ. 9). (2546). **กตัญญูทเวที**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) (2545). **คุณบิดามารดาสุตพรรณามหาศาล**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา.
- พระเทพปริยัติโมลี (ทองดี สุรเตโช). (2538). **หน้าที่ของคน**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง.
- พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี (ว. วชิรเมธี). (2547). **เรารักแม่**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลป์การพิมพ์.
- พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี). (2554). **ที่สุดแห่งความดี**. กรุงเทพมหานคร : ดีเอ็มจี.
- พระเมธีธรรมภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต). (2538). **ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด.
- พุทธทาสภิกขุ. (2536). **กตัญญูทเวทีเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา.
- พระเทพวรคุณ (สมาน สุขเมธ). (2544). **บทเรียนจากชีวิตจริง**. ขอนแก่น : ขอนแก่นการพิมพ์.
- พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). (2536). **กตัญญูทเวทีเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2543). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2543). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2546). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมณี (จันท พุทธิคุณโต). (2549). **มังคลัตถปิณี แปล เล่ม 4**. พิมพ์ครั้งที่ 1 กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระเมธีธรรมภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต). (2538). **ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด.
- พระราวีจิตรปฏิภาณ (สุนทร ญาณสุนทรโร). (2551). **คนดีที่ต้องปิดทอง**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง.
- พระมหาวัฒนา สุรจิตโต. (2539). **มงคลชีวิตทางสว่าง 38 ประการ**. กรุงเทพมหานคร : อุษาการพิมพ์.
- พระสุธรรมเมธี. (2550). **หน้าที่ของคน**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันบันลือธรรม.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542.** (2542). กรุงเทพมหานคร: นานมี บุ๊คส์พับลิเคชันส์.

วุฒิชัย มูลศิลป์ และจำนง อติวัฒน์สิทธิ์. (2532). **จรรยาสุภาพชนในทัศนะของขงจื้อและปราชญ์ท่านอื่นๆ.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ต้นอ้อย.

วุฒิพงษ์ ภายะพิงค์. (2552). **ปาฏิหาริย์แห่งการสำนึกรู้คุณ.** กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ธรรมะ.

ส. ผ่องสวัสดิ์. (2551). **คัมภีร์ปฏิรูปมนุษย์ ภาค ครอบครัวอบอุ่น.** พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลป์การพิมพ์.

แสง จันทร์งาม. (2531). **ศาสนศาสตร์.** กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช.

ส. ผ่องสวัสดิ์. (2551). **คัมภีร์ปฏิรูปมนุษย์ภาคครอบครัวอบอุ่น.** พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลป์ การพิมพ์.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2536). **วิถีชีวิตสังคมไทย.** กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช.

2. วิทยานิพนธ์ :

พระมหาบุญทอง คุณาโร (มหาห). (2548). “**การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความกตัญญู (กตณฺฏตา) ในพระพุทธ ศาสนาเถรวาท**”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาบุญเพียร ปุญญวิริโย (แก้ววงษ์น้อย).(2544). “**แนวคิดและวิธีการขัดเกลาทางสังคมในสถาบัน ครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา**”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาสุชิน สุชีโว (สมบุญสุสุข). (2546). “**การศึกษาวิเคราะห์เรื่องหลักการสงเคราะห์ญาติในพระพุทธ ศาสนาเถรวาท**”.วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พูนทรัพย์ ขุนชิต. (2548). “**ศึกษาหลักจริยธรรมด้านกตัญญูทเวทีของบุตรและธิดาจะต้องปฏิบัติต่อ มารดาบิดา : ศึกษาเฉพาะกรณีนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนราชวินิตบางแคปานขำ กรุงเทพมหานคร**”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิตสาขาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมคิด เหลาฉลาด. (2542). “**ความเชื่อเรื่องบุญและบาปกับพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียนระดับ มัธยมศึกษาตอนปลาย เขตกรุงเทพมหานคร**”. วิทยานิพนธ์พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต. บัณฑิต วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.